

об'єдналися в Полтаві, але в результаті дій завербованих чекістами агентів зазнали внутрішнього розкладання. Останнє завершилося 1923 року саморозпуском місцевого об'єднання та подальшим вступом у персональному порядку в лави КП(б)У. Нечисленні противники самоліквідації сформували окрему групу, яку згодом спецслужби ліквідували репресивними заходами.

Джерела і література

1. Державний архів Полтавської області (далі ДАПО), ф. 9032, оп. 1, спр. 40, 106 арк.
2. ДАПО, спр. 43, 80 арк.
3. ДАПО, спр. 49, 135 арк.
4. ДАПО, спр. 50, 84 арк.
5. ДАПО, спр. 67, 212 арк.
6. ДАПО, спр. 70, 169 арк.
7. ДАПО, спр. 80, 199 арк.
8. ДАПО, спр. 81, 181 арк.
9. Галузевий державний архів Служби безпеки України, м. Полтава, Ф. 7, оп. 1, спр. 18609-С, 117 арк.
10. ГДА СБУ, спр. 19065-С, 58 арк.
11. Подкур Р. Повстанський рух та опозиційні політичні угруповання в інформаційних документах органів ЧК–ГПУ (початок 20-х рр.). *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. Київ, 2000. № 2-4. С. 390–397.
12. Подкур Р. Ю. Органи державної безпеки у становленні однопартійної системи в Україні на початку 1920-х рр. (на матеріалах Подільського та Полтавського губвідділів ВЧК-ГПУ). *Історія України. Маловідомі імена, події, факти*. Київ, 2006. Вип. 33. С. 120–138.

УДК 94(477.53):355.02«1918/1920»

Ольга Вільховик
(Полтава)

ПИТАННЯ БІЛЬШОВИЦЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО БУДІВНИЦТВА 1918 – ПОЧАТКУ 1920-х рр. У ДОКУМЕНТАХ ФОНДІВ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досліджено питання військового будівництва 1918 – початку 1920-х рр. на основі архівних джерел Державного архіву Полтавської області. Виявлено значну частину документів, звітів, довідок із зазначеної теми, які не були введені в науковий обіг.

Ключові слова: архівні джерела, військове будівництво, документи, Державний архів Полтавської області, Червона армія, радянська влада.

Питання більшовицького військового будівництва 1918 – початку 1920-х рр. є однією із важливих наукових сходинок до вивчення теми встановлення радянської влади на території України на початку 1920-х рр. Джерельну базу дослідження становить комплекс різноманітних за походженням, змістом, інформаційним наповненням документів і матеріалів.

Найбільшу цінність серед джерел за рівнем достовірності становлять архівні джерела, тобто документи, створені безпосередньо в досліджуваній період: постанови політбюро ЦК ВКП(б) – ЦК КП(б)У, доповідні записки, інформаційно-аналітичні довідки, періодичні звіти місцевих та центральних виконавчих органів, офіційні та особисті листи. У статті були використані архівні матеріали, більшість із яких уперше вводиться автором до наукового обігу. У процесі дослідження проблеми були вивчені документи 26 фондів Державного архіву Полтавської області.

У фондах Державного архіву Полтавської області перебувають на зберіганні цінні документи, зокрема накази, циркуляри Революційної військової ради, командувачів Південно-Західного фронту, протоколи засідань комісії з надання допомоги голодуючим сім'ям червоноармійців. Зокрема, у фонді 13 – Полтавський волосний виконавчий комітет рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів – серед документів є циркуляри, накази, розпорядження Тимчасового робітничо-селянського уряду України, політичного, губернського та повітового революційного комітетів та інших про боротьбу з бандами Григор'єва, контрреволюцією, агітацією проти Радянської влади, складання відомостей про наявність біженців, організацію військово-революційного тимчасового положення про організацію місцевих органів Радянської влади, листування про проведення культурно-просвітницьких заходів на селі, зокрема й у сім'ях червоноармійців [1, спр. 1].

Фонд Р-3985 – Васильцівський волосний військовий комісаріат (волвійськкомат) – містить накази й розпорядження Полтавського повітового військового комісаріату про організацію місцевих органів влади, оголошення Полтавського повітового військкомату про прийом добровольців до Червоної армії, здачу зброї населенням, боротьбу з дезертирством та з інших питань, списки населених пунктів Васильківської волості, співробітників військкоматів Полтавського повіту [14, спр. 2].

Протоколи засідань комісії з надання допомоги голодуючим сім'ям червоноармійців, призовних комісій, комісій із відтермінування від призову, звіти й доповіді про роботу губернського комісаріату, окружних і повітових комісаріатів знаходяться у фондах Р-1855 та Р-1864. Фонд Р-1855 – Кременчуцький губернський військовий

комісаріат (губвійськкомат), м. Кременчук Кременчуцької губернії, містить протоколи засідань президії губвиконкому та накази начальника гарнізону, командувача збройних сил України та Криму [8, спр. 147], фонд Р-1864 має накази, телеграми та листування по адміністративному та мобілізаційному відділах про відправлення червоноармійців у частини, розпорядження Полтавського губвійськкомату та акти комісій з обстеження частин та установ у справі ліквідації дезертирства, доповіді адміністративно-мобілізаційного відділу Військового комісаріату у військових справах Полтавської області про перебіг робіт 1 відділення мобілізаційної частини [10, спр. 126].

Окрему категорію документів складають фонди повітових військових комісаріатів. Серед них: накази повітових військових комісаріатів, оперативні зведення про боротьбу з бандитизмом, доповіді про діяльність мобілізаційного та агітаційно-просвітницького відділів, листування з губернськими та волосними військовими комісаріатами про розшук дезертирів, проведення занять із допризовниками, ліквідацію неписьменності серед червоноармійців тощо. Листування з військовим трибуналом, губпрокуратурою, губвійськкоматом, райвиконкомом із питань організації призову містяться у фонді Р-2049 – Кременчуцький окружний військовий комісаріат [13, спр. 17, 38, 86]. Фонд Р-1854 – Зіньківський повітовий військовий комісаріат, містить циркуляри, накази, інструкції Київського військового округу, Полтавського губвійськкомату про політико-освітню роботу серед червоноармійців [7, спр. 14]. У фонді Р-1856 – Хорольський повітовий військовий комісаріат, є накази Центральної Полтавської Губернської та Хорольської повітової військової комісії з боротьби з дезертирством, Полтавського Губернського та Хорольського повітового військових комісаріатів з військових частин та установ Хорольського гарнізону про боротьбу з дезертирством за 1920 р., план Петроградської Губернської комісії з надання допомоги господарствам сімей червоноармійців на 1920 р. [9, спр. 4]. Копії наказів Полтавської повітової військової комісії про перевірку обліку військовозобов'язаних та провадження перевірочних зборів по Полтавському повіту знаходяться у фонді Р-1874 – Полтавський повітовий військовий комісаріат [11, спр. 1]. Документи про організацію навчання військовозобов'язаних містяться у фонді Р-1885 – Лохвицький повітовий військовий комісаріат. Серед них – накази Управління Загального Військового Навчання Всеросійського Головного штабу та листування з установами Лохвицького Повіту про проведення Загального Військового навчання з допризовниками [12, спр. 85].

Фонд 394 – Зіньківський районний виконавчий комітет рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів – зберігає

документи про політичну ситуацію на території Полтавського району, відомості про навчальні пункти Зіньківського району, план проведення мобілізації військовозобов'язаних [6, спр. 7]. Постанови, циркуляри та розпорядження Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету (ВУЦВК), Ради Народних Комісарів (РНК УРСР), Полтавського Губернського та Окружного Виконавчого Комітету Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів про організацію комітету механічної обробки землі на Україні, проведення нового адміністративно-територіального поділу губернії й порядок формування нових органів управління, про збір податків, пільги сім'ям червоноармійців, створення шкіл та боротьба радянської влади з неписьменністю українського селянства відображені в інформаційних документах фонду Р-363 – Полтавський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів [4, спр. 1]. Листування з районними інспекторами освіти про роботу шкіл, організацію навчального процесу, забезпечення шкіл необхідним приладдям зберігаються, звіт про роботу та списки командированих по проведенню тижня повітряного флоту знаходиться у фонді Р-369 – Інспектура народної освіти Полтавського окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів [5, спр. 1].

Окрему категорію складають документи сільських рад Полтавської губернії. Зокрема фонд Р-163 – Іскрівська сільська рада робітничих, селянських та червоноармійських депутатів – містить інформацію про релігійні громади, які діяли в селах, розпорядження Чутівського районного виконавчого комітету про боротьбу з самогоноварінням, конокрадіжками [2, спр. 1], а фонд Р-184 – Супрунівська сільська рада робітничих, селянських та червоноармійських депутатів – документи про заготівлю продовольства для Червоної армії та скарги щодо цього, розпорядження Полтавського Губернського та повітового продовольчих Комітетів, Супрунівського Волосного виконавчого Комітету та волосного військового Комісаріату про забезпечення землеробськими машинами селян, організацію комітетів бідноти, проведення роз'яснювальної роботи щодо призову до Червоної Армії та розгляд жаб іншим питанням [3, спр. 1].

Отже, ретельне вивчення матеріалів багатогалузевої структурної системи державного військового апарату та всіх його структурних ланок засвідчує, що вони є цінним джерелом для вивчення комплексу проблем, пов'язаних із цілеспрямованою політикою, комплексними заходами, спрямованими на перетворення Червоної армії на політичну школу для призовників і добровольців із числа представників українського соціуму, трансформацію або створення їхніх нових ціннісних орієнтацій. Проте, аналізуючи архівні документи, слід

враховувати їхній заідеологізований та значною мірою суб'єктивний характер трактування подій, яскраво виражену соціально-класову спрямованість, що зумовлено загальним контекстом суспільно-політичної ситуації в країні 1917–1920-х рр. Тому вони потребують серйозного критичного аналізу й зіставлення з іншими групами документів й історіографічним доробком.

Джерела і література

1. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО), Ф. Р-13. Полтавський волосний виконавчий комітет рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів м. Полтави, Полтавської губернії, Оп. 1., Спр. 1.
2. ДАПО, Ф. Р-163 Іскрівська сільська рада робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, с. Іскрівка Чутівського району Полтавського округу Полтавської губернії, Оп. 1., Спр. 1.
3. ДАПО, Ф. Р-184 Супрунівська сільська рада робітничих, селянських та червоноармійських депутатів, с. Супрунівка Супрунівської волості Полтавського повіту Полтавської губернії, Оп. 1., Спр. 1.
4. ДАПО, Ф. Р-363 Полтавський окружний виконавчий комітет рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (окрвиконком), м. Полтава Полтавського округу, Оп. 1., Спр. 1.
5. ДАПО, Ф. Р-369 Інспектура народної освіти Полтавського окружного виконавчого комітету рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, м. Полтава Полтавського округу, Оп. 1., Спр. 1.
6. ДАПО, Ф. Р-394 Зіньківський районний виконавчий комітет рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, м. Зіньків Полтавського району Полтавського округу Полтавської губернії, Оп. 1., Спр. 7.
7. ДАПО, Ф. Р-1854 Зіньківський повітовий військовий комісаріат (повітвійськкомат), м. Зіньків Зіньківського повіту Полтавської губернії, Оп. 1., Спр. 14.
8. ДАПО, Ф. Р-1855 Кременчуцький губернський військовий комісаріат (губвійськкомат), м. Кременчук Кременчуцької губернії, Оп. 1., Спр. 147.
9. ДАПО, Ф. Р-1856 Хорольський повітовий військовий комісаріат (повітвійськкомат), м. Хорол Хорольського повіту Полтавської губернії, Оп. 1., Спр. 21, Оп. 1., Спр. 4.
10. ДАПО, Ф. Р-1864 Полтавський губернський військовий комісаріат (губвійськкомат), м. Полтава Полтавської губернії, Оп. 1., Спр. 21, 72, Оп. 6., Спр. 126.
11. ДАПО, Ф. Р-1874 Полтавський повітовий військовий комісаріат (повітвійськкомат), м. Полтава Полтавської губернії, Оп. 1., Спр. 1.
12. ДАПО, Ф. Р-1885 Лохвицький повітовий військовий комісаріат (повітвійськкомат), м. Гадяч Гадяцького повіту Полтавської губернії, Оп. 1., Спр. 85.
13. ДАПО, Ф. Р-2049 Кременчуцький окружний військовий комісаріат (губвійськкомат), м. Кременчук Полтавської губернії, Оп. 1., Спр. 17, 38, 86.
14. ДАПО, Ф. Р-3985 Васильцівський волосний військовий комісаріат (волвійськкомат), с. Васильці Васильцівської волості Полтавського повіту Полтавської губернії, Оп. 1., Спр. 1, 2.